

РОЗДІЛ 4

ЕФЕКТИВНІСТЬ ГАЛУЗЕЙ І ПРОДУКТОВИХ КОМПЛЕКСІВ

УДК 338.4:636.2.033

ВАРІАНТИ РОЗВИТКУ М'ЯСНОГО СКОТАРСТВА УКРАЇНИ

С. Яців, к. е. н.

Львівський національний аграрний університет

Постановка проблеми. Виробництво яловичини і телятини є важливою складовою формування пропозиції м'ясопродуктів в Україні й у світі загалом. Це пов'язано з особливою роллю великої рогатої худоби в історії людства, високою її здатністю перетворювати грубі корми на високоякісний білок. Слід відзначити й високу споживчу цінність яловичини, яка популярна завдяки своїм смаковим якостям і кулінарним властивостям. Її хімічний склад, зокрема наявність кон'югованих лінованих кислот, високого вмісту заліза, сприяє підвищенню імунітету організму людини, знижує ризики серцево-судинних і деяких видів онкологічних захворювань, діабету, інфарктів, інсультів [4, с. 10; 6, с. 5].

Водночас в Україні м'ясне скотарство залишається найпроблемнішою з основних тваринницьких галузей. Якщо в молочному скотарстві та свинарстві намітилися певні позитивні зрушення, особливо в сільськогосподарських підприємствах, доволі значущим є прогрес у птахівництві, то м'ясне скотарство продовжує деградувати. Вітчизняна яловичина поступається в конкуренції іншим видам м'яса на внутрішньому ринку, доволі невеликими останніми роками були обсяги її експорту. У зв'язку з цим актуальним є визначення перспективного місця м'ясного скотарства у вітчизняній аграрній економіці з урахуванням процесів, що відбуваються на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку м'ясного скотарства як галузі та складової м'ясопродуктового підкомплексу досліджують багато українських учених. Серед опублікованих останніми роками праць варто виділити науковий доробок П. С. Березівського, Ю. В. Вдовиченка, М. В. Гладія, Н. Г. Копитець, В. М. Микитюка, М. В. Місюка, П. Р. Пуцентейла, В. І. Радька, А. М. Угнівенка, О. В. Шлапака, О. А. Шуст та інших авторів. Вони визначили основні причини кризового стану м'ясного скотарства, серед яких: необґрунтовано низькі ціни на велику рогату худобу, в чому проявляється монопольне становище м'ясопереробних підприємств; недосконалість технологій, які використовують у галузі, зношеність її матеріально-технічної бази; відсутність дієвої системи державної підтримки; низька платоспроможність населення; посилення конкуренції з боку зарубіжних виробників та ін. [1, с. 87; 6, с. 7; 7, с. 153; 11, с. 400; 13, с. 12–13]. Окрім того, дослідники обґрунтовують тезу про наявність потенційних

можливостей перетворити м'ясне скотарство на достатньо ефективний сегмент м'ясопродуктового підкомплексу [2, с. 331; 4, с. 6; 11, с. 409–410].

Визначені й концептуальні засади розвитку галузі, які передбачають використання ресурсощадних технологій, розведення спеціалізованих м'ясних порід великої рогатої худоби, удосконалення системи державної підтримки галузі, створення гнучких інтеграційних зв'язків агровиробників з їх діловими партнерами [3, с. 135, 308; 6; 7, с. 374–376; 8, с. 101–102; 12, с. 59–64]. Водночас у наукових працях недостатньо уваги приділено розгляду окремих варіантів і сценаріїв розвитку м'ясного скотарства з урахуванням потенціалу та особливостей функціонування окремих категорій сільгоспвиробників, впливу на аграрний сектор різкого погіршення соціально-економічного становища в нашій країні.

Постановка завдання. У нашому дослідженні ставилося завдання оцінити перспективи різних варіантів розвитку м'ясного скотарства в системі аграрного виробництва України.

Виклад основного матеріалу. М'ясне скотарство через технологічні і соціальні причини є доволі консервативною галуззю, в якій не варто сподіватися на швидкі позитивні зміни. Технологічні причини такої ситуації пов'язані з тривалим виробничим циклом, соціальні – з концентрацією переважної більшості поголів'я великої рогатої худоби в господарствах населення, основна частка якого неохоча до впровадження значних інновацій. Тому з'ясування тенденцій і темпів зміни основних кількісних та якісних показників м'ясного скотарства дає змогу зробити певні прогнози щодо його стану в перспективі.

Динаміка загального поголів'я великої рогатої худоби характеризує темпи розвитку м'ясного скотарства опосередковано, оскільки значна частка поголів'я тварин формує потенціал молочного скотарства. Точніше зміни в потенціалі досліджуваної галузі відображають наведені в табл. 1 показники поголів'я великої рогатої худоби без корів, телиць старше одного року та биків-плідників, яке дещо умовно розглядається як відгодівельне поголів'я. Дані 2014 року не враховують результатів господарської діяльності на тимчасово окупованій території АР Крим та м. Севастополя і в зоні проведення антитерористичної операції. Та зменшення відгодівельного поголів'я протягом 2014 року на 21,3% вказує, що негативна динаміка пов'язана не тільки з втратою окремих територій. Особливо помітно це поголів'я зменшилося в господарствах населення, хоча у 2012–2013 роках порівняно з попередніми воно значно зросло.

Збільшення відгодівельного поголів'я та обсягів виробництва яловичини і телятини в господарствах населення в зазначений період пов'язане зі застосуванням програми надання власникам господарств населення бюджетних дотацій за збереження та утримання молодняку великої рогатої та худоби. Воно засвідчило потенційну ефективність і важливість державної підтримки виробництва продукції м'ясного скотарства цими господарствами.

У 2014 році реалізація програми через проблеми з формуванням Державного бюджету припинилася, однак позитивний ефект від її післядії проявлявся в підтримці на рівні попереднього року обсягів виробництва господарствами населення яловичини в забійній вазі. Додатковим ефектом стало й

призупинення в цей період зменшення поголів'я корів. Однак припинення фінансування призвело до зменшення відгодівельного поголів'я наприкінці року.

Таблиця 1

Динаміка основних показників м'ясного скотарства в Україні*

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.*	2014 р. до/2010 р.
Відгодівельне поголів'я*** великої рогатої худоби на кінець року, тис. голів	138 2,4	136 6,8	1579 ,6	152 5,6	120 1,3	- 181, 1
у т. ч. в с.-г. підприємствах	739, 4	724, 9	720, 5	668, 0	588, 9	- 150, 5
у господарствах населення	643, 0	641, 9	859, 1	857, 6	613, 7	- 29,3
Вироблено яловичини і телятини в забійній вазі, тис. т	427, 7	399, 1	388, 5	427, 8	412, 7	- 15,0
у т. ч. в с.-г. підприємствах	104, 7	97,0	97, 3	110, 5	98,4	- 6,3
у господарствах населення	323, 0	302, 1	291, 2	317, 3	314, 3	- 8,7
Середня жива вага однієї голови великої рогатої худоби, реалізованої на забій, кг	250	262	283	279	258	8
у т.ч. в с.-г. підприємствах	345	356	369	373	364	19
у господарствах населення	230	242	263	257	237	7
Середньодобовий приріст великої рогатої худоби на відгодівлі та нагулі в с.-г. підприємствах, г	461	481	504	508	525	64
Рівень рентабельності приросту великої рогатої худоби у с.-г. підприємствах, %	- 35,9	- 24,8	- 29,5	- 43,3	- 35,9	0
Те саме з урахуванням державної підтримки	- 29,8	- 21,8	- 22,4	- 35,8	- 31,3	- 1,5

Обсяг державної підтримки м'ясного скотарства до виручки від реалізації великої рогатої худоби с.-г. підприємствами, %	9,5	4,0	10,1	13,1	7,7	- 1,8
--	-----	-----	------	------	-----	-------

* Розраховано за даними джерел [5; 9; 10].

** Без урахування тимчасово окупованих територій АР Крим, м. Севастополя і зони АТО.

*** Велика рогата худоба без корів, телиць від одного року та биків-плідників.

Позитивний ефект від підтримки розвитку скотарства в господарствах населення був забезпечений завдяки доволі помітному обсягу дотацій. Упродовж року власник господарства, вирощуючи одиницю поголів'я худоби, отримував 1 тис. гривень. З урахуванням продуктивності тварин її можна оцінити як доплату в 400–500 грн за 1 ц виробленого м'яса великої рогатої худоби в живій вазі, що еквівалентно надбавці в 35–40% до середніх реалізаційних цін у 2012–2013 роках.

Значно нижчим був рівень державної підтримки м'ясного скотарства в сільськогосподарських підприємствах. Останніми роками завдяки відповідним доплатам виручка від реалізації ними великої рогатої худоби зростала приблизно на 10%, чого було явно недостатньо для компенсації високого рівня збитковості відгодівлі тварин у переважній більшості суб'єктів господарювання. Відсутність економічних стимулів не дає підстав сподіватися на нарощування в близькій перспективі відгодівельного поголів'я і виробництва приросту великої рогатої худоби в сільськогосподарських підприємствах.

У більшості тих сільськогосподарських підприємств, які утримують велику рогату худобу, м'ясне скотарство перетворилося на доповняльну до молочного скотарства галузь, що слугує насамперед для поповнення стада ремонтним молодняком. Очевидно, без дотацій зменшуватиметься середня жива вага однієї голови великої рогатої худоби, реалізованої на забій господарствами населення. Та чи слід це вважати серйозною проблемою для вітчизняного аграрного сектору? Для отримання відповіді на це питання варто розглянути тенденції розвитку м'ясного скотарства в Європі.

За даними FAO, обсяг виробництва м'яса усіх видів у забійній вазі в Європі у 2013 році порівняно з 2009 роком збільшився на 5,6%, тоді як яловичини і телятини – зменшився на 6,8%. Тому простежується тенденція до зниження частки продукції м'ясного скотарства в загальному обсязі виробництва м'яса, причому в Східній Європі вона помітніша (табл. 2). Зменшується ця частка й у світі загалом, де у 2013 році вона становила 20,6% [14].

З'ясовано, що в жодній європейській країні не спостерігається стійка тенденція до нарощування виробництва яловичини і телятини. Лише в Ірландії на них припадає понад половина загального обсягу виробництва м'яса, в усіх інших країнах цей показники значно нижчий. У частині країн Східної Європи виробництво яловичини є відносно стабільним (у тому числі в сусідніх Білорусі, Польщі та Російській Федерації), в інших – зменшується. Варто зазначити, що в окремих східноєвропейських країнах (Словаччині, Чехії, Румунії, Болгарії, Угорщині) зменшується й загальне виробництво м'яса, що, однак, не сприймається як загроза їх продовольчій безпеці.

Отже, в умовах глобалізації спостерігаються певні зміни в розміщенні й структурі виробництва м'яса. Чимало європейських країн є потужними реекспортерами яловичини і телятини, займаючи доволі високі місця у світових рейтингах як їх експортерів, так і імпортерів. Цілком природно, що ці процеси поширюються й на Україну, тому, вважаємо, не варто вбачати надмірну загрозу національним інтересам у згортанні вітчизняного м'ясного скотарства.

Таблиця 2

М'ясне скотарство у формуванні пропозиції м'яса в Європі*

Показник	2009 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2013 р. до 2009 р., +/-
Європа						
Обсяг виробництва м'яса в забійній вазі, всього, тис. т	5491 3	5672 2	5762 0	5792 8	5800 8	3095
З нього яловичини і телятини	1087 6	1102 0	1076 1	1040 4	1014 0	- 736
Частка яловичини і телятини у виробництві м'яса, %	19,8	19,4	18,7	18,0	17,5	- 2,3
Східна Європа						
Обсяг виробництва м'яса в забійній вазі, всього, тис. т	1603 4	1678 0	1727 8	1806 7	1861 7	2583
З нього яловичини і телятини	3212	3166	2998	2953	2989	- 223
Частка яловичини і телятини у виробництві м'яса,	20,0	18,7	17,4	16,3	16,1	- 3,9

* Розраховано за даними джерела [14].

З іншого боку, звісно, бажаним було б повніше використання потенціалу м'ясного скотарства в нашій країні. Чи можлива стабілізація виробництва його продукції, як це спостерігається у Білорусі, Польщі та Росії? Слід зазначити, що в цих країнах у 2014 році середні закупівельні ціни на велику рогату худобу були на 65–70% вищими, ніж в Україні. У нашій країні протягом 2014–2015 років

спостерігається помітне підвищення закупівельних цін на велику рогату худобу, однак воно пов'язане з інфляційними процесами і наразі не забезпечує суттєвого підвищення окупності витрат у галузі.

Економічно доцільним розвиток м'ясного скотарства в підприємствах у сучасних реаліях може стати лише завдяки зниженню собівартості приросту великої рогатої худоби. Її зниження можливе у разі розведення в сільськогосподарських підприємствах м'ясних порід великої рогатої худоби зі застосуванням відповідних технологій. Найприйнятнішою є система безприв'язного пасовищного утримання худоби. За раціональної організації виробництва це не вимагатиме значних енергетичних і трудових затрат, капітальних вкладень [2, с. 331; 3, с. 123; 13, с. 14]. Відгодівельне поголів'я в літній період повинно знаходитися на пасовищах, адже собівартість кормової одиниці пасовищних трав у кілька разів нижча, аніж сіяних однорічних і багаторічних, зернових кормів. Високопродуктивні породи великої рогатої худоби м'ясного напрямку продуктивності за оптимальних умов годівлі забезпечують середньодобові прирости не нижче за 1000 г, що також виступає потужним фактором зниження собівартості яловичини.

Слід одразу зазначити, що розведення м'ясних порід великої рогатої худоби в господарствах населення малоперспективне. Частина селянських сімей ще готова утримувати дійних корів, розраховуючи на регулярний дохід від реалізації молока та молочної продукції. Однак важко сподіватися на їх готовність інвестувати у вирощування м'ясного поголів'я, де максимального результату слід буде чекати до двох років.

Утримання великої рогатої худоби м'ясних порід у великих масштабах може бути організоване сільськогосподарськими підприємствами. Для цього їм потрібні значні площі природних кормових угідь. Однак у великотоварному сільськогосподарському виробництві склалася така структура землекористування, в якій домінують орні землі. Чимало підприємств, орендуючи великі площі ріллі, узагалі не використовують пасовищ. Це обмежує кількість суб'єктів господарювання, спроможних розвивати спеціалізоване м'ясне скотарство з пасовищним утриманням тварин. Стійлове ж утримання упродовж цілого року суттєво збільшує витрати на їх годівлю.

На окремих територіях для вирішення цієї проблеми сільськогосподарські підприємства могли б орендувати масиви природних кормових угідь, що закріплені за господарствами населення, але через зменшення поголів'я худоби використовуються ними недостатньо інтенсивно. У перспективі розвитку галузі сприяла б реалізація програми залуження деградованих і малопродуктивних ділянок ріллі. Такі програми реалізують у багатьох розвинутих країнах, однак для цього потрібні значні фінансові витрати, погодження трансформації угідь з власниками земельних паїв.

Чинником, який безпосередньо впливає на розвиток м'ясного скотарства, є попит на його продукцію. Слід констатувати, що рівень цього попиту в Україні відносно низький. М'ясопереробні підприємства з міркувань здешевлення продукції частково замінюють використання яловичини в рецептурі свої виробів свининою та м'ясом птиці. У населення не сформувалося традицій споживання

елітних страв з високоякісної яловичини [1, с. 86–87; 11, с. 409]. Ця обставина гальмує поширення в сільськогосподарських підприємствах спеціалізованих м'ясних порід великої рогатої худоби і, зважаючи на соціально-економічне становище в країні, на швидке зростання внутрішнього попиту на яловичину розраховувати не варто.

Певною мірою українські виробники можуть орієнтуватися на зовнішній попит – на розширення експорту яловичини. Останніми роками обсяг її експорту був доволі невеликим – 6–7% від загального обсягу виробництва. Знецінення гривні відносно основних світових валют сприяло підвищенню конкурентоспроможності українських товарів, у тому числі агропродовольчих, на зовнішніх ринках. Втім, зважаючи на жорстку конкуренцію на світовому ринку м'яса, на високі вимоги до якості м'ясної продукції на основних його сегментах, йдеться лише про появу певних додаткових можливостей у сфері експорту яловичини. Реалізувати ці додаткові можливості зможуть насамперед великі сільськогосподарські підприємства, в яких м'ясне скотарство – одна з основних галузей.

Заохотити сільськогосподарські підприємства, зокрема великі, інвестувати в розвиток м'ясного скотарства можна через зміни в системі державної підтримки аграрного виробництва. У зв'язку з фінансовою кризою в Україні очікується зниження рівня такої підтримки. Ймовірно, впроваджуватиметься диференційований підхід до надання підтримки сільськогосподарським підприємствам залежно від їх розмірів та спеціалізації. Унаслідок такої диференціації можуть бути сформовані економічні стимули для розвитку крупних ферм з утримання великої рогатої худоби. Це відповідало б суспільним інтересам.

Висновки. Зменшення значущості скотарства у формуванні пропозиції м'ясопродуктів є тенденцією, що простежується не тільки в Україні, а й у Європі, в інших регіонах світу. Поширені в Україні технології утримання великої рогатої худоби відзначаються високою енергомісткістю, не дають змоги вітчизняним аграріям конкурувати з фермерами країн, які можуть упродовж тривалого періоду або навіть цілорічно утримувати худобу на природних пасовищах, здешевлюючи цим виробництво яловичини.

За рахунок державної підтримки можна пригальмувати і навіть призупинити деградацію м'ясного скотарства. Однак через відсутність коштів для застосування достатньо вагомих важелів такої підтримки у найближчі роки матиме місце зменшення відгодівельного поголів'я й обсягів виробництва приросту великої рогатої худоби в усіх категоріях господарств. Доволі ймовірний варіант – подальше перетворення м'ясного скотарства на доповняльну галузь при молочному скотарстві.

Такий сценарій очікується насамперед у господарствах населення. Виробництво ними яловичини залежатиме насамперед від наявності сільських сімей, котрі продовжуватимуть утримувати молочних корів, та від їх ресурсних можливостей відгодовувати приплід цих корів до вищих вагових кондицій. У господарствах населення домінуватимуть молочні та молочно-м'ясні породи великої рогатої худоби, що не сприяє розвитку м'ясного скотарства.

Перспективи екстенсивного розвитку м'ясного скотарства є лише в сільськогосподарських підприємствах. Досягнення підприємствами прийнятної окупності витрат на виробництво яловичини можливе в разі розведення м'ясних порід великої рогатої худоби з використанням пасовищної системи відгодівлі. Сприятимуть цьому процесу зміни в механізмі державної підтримки сільгоспвиробників, які передбачатимуть поширення такої підтримки на ті суб'єкти господарювання, які достатню увагу приділяють розвитку скотарства. Додатковим стимулом для реалізації бізнес-проектів з розвитку спеціалізованого м'ясного скотарства стане розширення експорту яловичини внаслідок підвищення цінової конкурентоспроможності вітчизняної продукції через девальвацію гривні.

Бібліографічний список

1. Копитець Н. Г. Перспективи розвитку ринку м'яса в Україні / Н. Г. Копитець // Розвиток аграрного сектору в умовах трансформаційних змін : матеріали Шостої міжнар. наук.-практ. конф. молодих вчених / редкол. : Ю. О. Лупенко та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2014. – С. 84–88.
2. Микитюк В. М. Відродження галузі скотарства в умовах ринкових трансформацій : монографія / В. М. Микитюк. – Житомир : Житомирський національний агроекологічний університет, 2012. – 508 с.
3. Місюк М. В. Формування та розвиток регіонального ринку продукції скотарства : монографія / М. В. Місюк. – Херсон : Видавець Грінь Д. С., 2013. – 344 с.
4. М'ясне скотарство в степовій зоні України : монографія / [Вдовиченко Ю. В., Вороненко В. І., Найдьонова В. О., Омельченко Л. О.]. – Нова Каховка : ПИЕЛ, 2012. – 308 с.
5. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2015. – 84 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
6. Програма розвитку м'ясного скотарства в Україні на період до 2020 року / [А. А. Гетья, О. Л. Білозерський, С. М. Петренко та ін.]. – К. : НУБіП України, 2013. – 40 с.
7. Пуцентейло П. Р. Конкурентоспроможність м'ясного скотарства України : теорія і практика : монографія / П. Р. Пуцентейло. – Тернопіль : Економічна думка, 2011. – 420 с.
8. Радько В. І. Проблеми формування інфраструктури ринку м'ясного скотарства в Україні / В. І. Радько, А. М. Гура // Економіка та управління АПК. – 2014. – № 1. – С. 99–103.
9. Реалізація продукції сільськогосподарськими підприємствами за 2014 рік : стат. бюл. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2015. – 108 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
10. Тваринництво України 2014 : стат. зб. [Електронний ресурс] / Державна служба статистики України. – К. : [б. в.], 2015. – 211 с. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.

11. Угнівенко А. М. Причини, які стримують розвиток м'ясного скотарства в Україні, та напрямки його зростання / А. М. Угнівенко // Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва. – 2015. – Вип. 205. – С. 398–411.
12. Шлапак О. В. Стратегічні напрями розвитку галузі м'ясного скотарства в Україні / О. В. Шлапак // Економіка України. – 2013. – № 3. – С. 57–65.
13. Шуст О. А. Організаційно-економічні засади функціонування м'ясного скотарства в Україні / О. А. Шуст, В. І. Радько // Економіка АПК. – 2014. – № 6. – С. 10–15.
14. FAOSTAT Download [Electronic resource] / Food and Agriculture Organization of the United Nations. Statistics Division. – Mode of access : <http://faostat3.fao.org/download/Q/QL/E>.

Яців С. Варіанти розвитку м'ясного скотарства України

Розглядається динаміка розвитку м'ясного скотарства в Україні. Визначено місце галузі у формуванні пропозиції на ринку м'яса. Встановлено вплив державної підтримки на її розвиток. Зроблено висновок про високу ймовірність подальшої деградації м'ясного скотарства в Україні. Обґрунтована можливість нарощування виробництва яловичини в сільськогосподарських підприємствах на основі розведення м'ясних порід великої рогатої худоби.

Ключові слова: м'ясне скотарство, яловичина, велика рогата худоба, ринок м'яса, державна підтримка.

Yatsiv S. Variants of beef farming development in Ukraine

The article describes dynamics of beef farming development in Ukraine, determines place of the branch in supply establishment at meat market. The author reveals impact of state support on the branch development and makes conclusions as to high probability of the further degradation of beef farming in Ukraine. The work argues possibilities of increase of beef production at agricultural enterprises, basing on breeding of meat breeds of cattle.

Key words: beef farming, beef, cattle, meat market, state support.

Яців С. Варианты развития мясного скотоводства Украины

Рассматривается динамика развития мясного скотоводства в Украине. Определено место отрасли в формировании предложения на рынке мяса. Определено влияние государственной поддержки на ее развитие. Сделан вывод о высокой вероятности дальнейшей деградации мясного скотоводства в Украине. Обоснована возможность наращивания производства говядины в сельскохозяйственных предприятиях на основании разведения мясных пород крупного рогатого скота.

Ключевые слова: мясное скотоводство, говядина, крупный рогатый скот, рынок мяса, государственная поддержка.

